

רשות הישיבה בכפר לשם התעסקות במוזגנות. תוכנית האבסולוטיזם הנאור על העברת היהודים לחקלאות עלתה בתוהו, כשם ששאר התוכניות של המשטר ההוא על הרמת קרן הכלכלה של גאליציה התנדפו עם פרוט תקופת הריאקציה באימפריה האוסטרית.

§ 81 פאטנט הסובלנות ליהודי גאליציה משנת 1789

בשנות ממשלתו האחרונות של הקיסר יוזף השני, 1786—1790, חל מפנה חודש במדיניותו כלפי יהודי גאליציה, שהיה כרוך בשינוי קו תוכניתו הכללית של תקנות בפרובינציה זו של מלכותו. בשאיפתו להרים את מצב האיכרים ועלידי זה גם מצב החקלאות בגאליציה, החליט הקיסר למורת-רוחם של האצילים לפרוש על פרובינציה זו את התקנות, שכבר הונהגו בשאר ארצות אוסטריה. בפברואר 1789 יצא פאטנט הקיסר על „תקנה אורבאריאלית“ בגאליציה, המרחיקה לכת מכל תקנותיו הקודמות בבעיית האיכרים. עיקר התקנה היה להבטיח לאיכר 70% מהכנסתו ורק מן השאר היה צריך לפרוע את מסי המלוכה ואת מס-העובד לבעלי-האחוזה. אחד המניעים לתקנה ראדיקאלית זו היתה ללא ספק הכרת העובדה, שההתיישבות הגרמנית הכפרית, אם כי הסתכמה בהקמת למעלה ממאה יישובים, לא נתנה את התוצאות המקוות ועל כל פנים לא היה בה כדי לפתור את בעיית החקלאות בגאליציה פתרון של ממש. זעומות רבייתר היו התוצאות של התיישבות הגרמנים בערי גאליציה. להוציא את פודגוזה (פרבר קראקא), ביאלה (על גבול שלזיה) ופרבר גרמני בסמבור, לא החזיקו מעמד אלא מאות אחדות ראשי משפחות, רובם בעלי-מלאכה, ויתרם אכלו את ההלוואות וברחו מן הארץ. נכזבה תוחלתו של הקיסר להתיישבות עירונית זו בתור גורם שיגשוג המסחר והתעשייה בגאליציה, שיהיה גם נושא הגרמניזציה של האוכלוסייה כולה. בליט ברירה נתן יוזף השני את עיניו ביהודים כממלאי מקום המתיישבים בתפקיד הכלכלי והגרמניזטורי גם יחד. זוהי לידתו של פאטנט הקיסר על יהודי גאליציה משנת 1789, הליבראלי יותר מכל איגרות הסובלנות שלו ליהודי ארצותיו.

את כוונותיו בהוצאת פאטנט זה מביע הקיסר בפקודתו למועצת המלוכה משנת 1788 על הכנת החוק ליהודי גאליציה. בפקודתו זו עדיין משתקפים גם משפטיו הקדומים של המושל על הדת היהודית, והיהודים, גם דעתו על צרות התחומים של פעולתם הכלכלית; ועם זה באה לידי ביטוי החלטתו, שגם תועלתם המצומצמת הזאת דיה, שיהיו ראויים להענקת זכויות רחבות, המוגדרות על ידו בהפרזה כשיווי-זכויות: „מעולם ומתמיד ראיתי את היהדות הרבה בארצות מורשתי לא כמעולים בבני אדם ובכל זאת כאוכלוסייה ולא מניתי אותם בסוג היצרנים ומה גם בטובים שבהם, וכן לא חשבתי אותם כסוחרים המועילים ביותר למדינה, אלא כאלה המסתפקים בריות מועט מאוד, המביאים לשוק (אפילו) את הסחורות הגרועות ביותר והמרבים את מחזור הכסף — — — על פי כל זה אני סבור, שכל התוקים המיוחדים הקיימים בשבילם ואין חלים על הנוצרים

• במקור: „פופולאציה“. המדינה האבסולוטיסטית דגלה כידוע בשיטת „הפופולאציוניזם“

זוה אומר, ריבוי האוכלוסייה כמה שאפשר.

[יתהיו בטלים] ושגם הם יזוקקו לאותם החוקים המיועדים בשביל כל הנתינים שלי". לפאטנט הגדול קדמו כמה חוקים שמטרתם היתה גרמניזציה של יהודי גאליציה, והכפפתם לחוק אחד עם כל האזרחים. בשנת 1786 נעשו היהודים כפופים לחוק הכללי בדיני נישואין. בשנת 1787 נצטוו היהודים לבחור להם עד לסוף השנה שמות משפחה, שלמעשה ניתנו להם על-ידי הפקידים, רובם ככולם שמות גרמניים. בעצם אותה השנה יצאה פקודה על יסוד בתיספר גרמניים לנוער היהודי. בשנת 1788 נאסרו, החל משנת 1791, ללבוש מלבושים מיוחדים, שונים מתלבושת שאר האוכלוסייה. באותה שנה הוטלה על יהודי גאליציה וכל ארצות אוסטריה חובת עבודת הצבא. כל החוקים הללו וגם החוקים הקודמים על איסור ההתעסקות בהכירה ומוזגנות ועל ביטול האוטינומיה של הקהילה, נכללו בפאטנט מ"ד במאי 1789, שקבע בפרוטרוט ב"64 סעיפים את זכויותיהם וחובותיהם של יהודי גאליציה. בפתיחה לפאטנט זה מצהיר הקיסר, כי "אחר ההוראות הארעיות שניתנו בנוגע ליהודים, אין זה אלא מתאים לעקרי הסובלנות המקובלים וגם מועיל לטובת הכלל, לבטל את ההבדל בין הנתינים הנוצרים והיהודים, שהיה נוהג לפי החוקים עד כאן, ולהעניק ליהודים הגרים בגאליציה כל אותן הזכויות והמשפטים, שרשאים ליהנות מהם שאר הנתינים. ובכן רצוננו שבדרך כלל ייתשבו יהודי גאליציה מכאן ולהבא בעניין הזכויות וכן בעניין החובות לגמרי כמו הנתינים האחרים".

אכן בהתאם לעקרונות "השוויון" בוטלו במפורש כל הגבלות מספר היהודים, וממילא פג כוחן של גזירת גירוש "הקבצנים" וגזירת הגבלת מספר הנישואין, לרבות חובת התשלום בעדם. גם בעניין מקורות הפרנסה נקבע כלל ש"כל משלוחייד וכל ענפי הפרנסה פתוחים להם (ליהודים) כמו לכל תושבי הארץ האחרים, וכל ההגבלות שהיו קיימות עד עכשיו, ושהיו חלות על היהודים בלבד, הן בטלות". בסעיף מיוחד הותר עסק הרוכלות, שהיה אסור זה כמה שנים. הותר המסחר בכל הסחורות וגם כל תעשייה (העוסקים בתעשייה פטורים ממס הסובלנות) ומלאכת יד, גם לצרכי לקוחות נוצרים. בעלי-מלאכה יהודים רשאים להיות חברים בגילדיות ובתשלומיהם לחברות אלו הם שווים לשאר בעלי-המלאכה. כל הגבלות של רופאים וחובשים יהודים בוטלו כבר קודם, בשנת 1784. לשם הפצת החקלאות בין היהודים נקבעו פרטי ההתיישבות של 1410 משפחות על הוצאות הקהילות. הותר גם ליהודים לעסוק בעבודת האדמה בכפרים וגם לחכור ולרכוש אחוזות שלימות מאת בעליהן, אולם חכירת נחלות האיכרים נאסרה. בוטל איסור ליהודים לקנות בתים בערים מאת בעליהם הנוצרים. הזכויות המדיניות של היהודים הוכרו במפורש בנדון האזרחות בערים. בעקבות ביטול הקהילות כעדות אוטינומיות הוכרו היהודים כחברי העדות במקומות מגוריהם (ערים, עיירות) לרבות הזכות לבחור ולהיבחר לעיריות.

חלף הזכויות האלו הוטלו על היהודים כל חובות שאר האזרחים שהיו פטורים מהן קודם כגון אנגריות, תיקון הרכים ועל כולם עבודת הצבא, מתחילה רק בתור עגלונים, ובשנת 1789 גם בביריה של "שירות בנשק". כשיצאה הגזירה ניסו החייבים בגיוס להימלט, מהם הסתתרו בבתיהם, מהם ברחו לפולין או להונגאריה, שהיתה, גם מקלט לעריקים בקרב האיכרים. נעשו גם מאמצים על-ידי נציגי הקהילות לבטל את רוע הגזירה. לדברי

מחבר „קורות העתים“, אברהם טריבש, „שלהו משולחים מפולין“ אל ווין הבירה ומטרר פולין וכתבו מעמריאל* במליצה ישרה בעצת קציני ווין והשררה, ושלחוה למקום גבוה המלכות יר"ה. גם „הנגיד הקצין ר' קאפל טעבן ז"ל מפרעשבורג התאמץ בהשתדלות רב, זכרה לו אלקים לטוב*“. אבל „כל היגיעות ריקם הושב. ודבר המלך אין להשיב... והרבה שרים המליצו בעדנו המכה לרפא ובכל זאת לא שב אפן. את יאוש יהודי גאליציה לנוכח הגזירה, שדוקא בגורלם הם, האדוקים ביהדות אירופה, נפל להיות הראשונים להתנסות בה, מוכיחה עובדה משנות התשעים, אחר מות הקיסר יוזף. היה מעשה ויהודי ברוד עמדו על נפשם נגד גדוד אנשי צבא שבא לגייס את בניהם והצליחו אפילו לגרש את הגדוד מן העיר, עד שבאו גדודי צבא מלבוב וירו במתקוממים ונפלו כמה חללים.

לעומת שיווי היהודים בחובות, השאיר הפאטנט בתוקפה, על אף המלין הרברבין שבפתיחתו, את רוב ההפלות והגזירות המיוחדות להם. לא בכדי עבר הפאטנט בשתיקה על הזכות האזרחית לשמש במשרות המדינה. הצעתו המפורשת של הקיסר בעניין זה נתקלה בהתנגדות נמרצת של מועצת המלוכה, וכך לא נשארה ליהודים אלא משרת רופאי המחוז. שהותרה כבר בפקודת שנת 1784, בגלל הדוחק הגדול ברופאים בגאליציה. הקשה בהפלות, הגזירה על מוגנים וחוכרים יהודים, אושרה במפורש בפאטנט, וגם הוחמרה על-ידי איסור ליהודים לגור בכפר אלא אם כן הם עוסקים בעבודת האדמה או במלאכת יד. ביותר מתגלה הדורפרצופיות של הפאטנט, הכורך הפלות מובהקות במליצות על שויון, ב-15 הסעיפים (כרבע מכל סעיפי הפאטנט) על המסים המיוחדים ליהודים. מס הסובלנות וגם מס הבשר הכשר רבצו על היהודים בלי כל הנחה ומס בשר העופות הועלה בהודמנות זו של הוצאת הפאטנט בחמישים אחוז. אכן עצם משטר האבסולוטיזם, ואפילו הנאור ביותר, מנע שיוון גמור של יהודים, שהרי המשטר ההוא היה מושתת עדיין, עם כל התקנות שלו, על זכויות יתר פיאודאליות של מעמד האצילים השליט ועל דיכוי לאומי ודתני. הסתירה שבין ההצהרות התגביות של „סובלנות דתית“ ועל שויון הנתינים ובין הדיכוי למעשה, לא היתה אלא אחד הגילויים של הסתירות בעצם המשטר ההוא, המפנה בעל-כרחו את הדרך לכלכלה ומדינה קאפיטאליסטית, תוך שמירה קפדנית על היחסים הסוציאליים הפיאודאליים. אולם האבסולוטיזם הנאור האוסטרי, אם כי לא הגיע למידת הצביעות של מהדורת המשטר ההוא בפרוסיה, היה אף הוא כל כך תפוס בשיטת הניצול הפיסקאלי, שלא מלאו לבו לוותר אפילו איתם הויתורים לעקרון השויון המוצהר, שנעשו ברוסיה הסמוכה כדי בוטלה והיו היהודים משויון המסים בראשית ימי משלת יקאטרינה השנייה, וגם אחריה במאה התשע-עשרה, למרות התגברות הריאקציה.

ההנחות שבפאטנט האחרון לא היו בעצם אלא מתן גושפנקא של חוק לאותו מעמד, שיהודי גאליציה תפסו למעשה הודות למספרם הרב ותפקידם בכלכלה. גזירות על היהודים כגון בבוהימיה-מוראביה, מכסת המשפחות, איסור החנוונות ושאר הגבלות המסחר, איסור מלאכת הגילדיות, לא היו כלל בנות ביצוע בגאליציה. היהודים היו רוב מניין ורוברבניין

- * באותה התקופה היו יהודי המערב עדיין קוראים את גאליציה בשם המסורתית, פולין.
- * ממוראנדום, תזכיר. התזכיר נמסר לקיסר ב-10 ביולי 1788.
- * על תשובת רבני טריאסט בעניין ההשתדלות — ראה נספח ג' בסוף הספר.

של המעמד העירוני בארץ, וחורבנם היה עלול להרוס את כלכלתה. אפילו זכות האזרחות בערים לא היתה כולה חידוש הפאטנט, כי כבר קודם לכן השתתפו היהודים בכמה ערים, מהן עוד מימי פולין, בבחירות לעיריות (ברוד, בוסק, בולכוב, קמיוגקה, טרנפול, זלוצ'צ'ה, קולומיאאה, לנצוט ועוד). להוציא כמה הנחות לבעלי הון, כגון היתר קניין בתים בערים, ואחוזות אדמה שלימות, היה עיקר החידוש של הפאטנט דוקא בתקנות, שכפו על האוכלוסייה היהודית את משטר הצנטראליזציה של המדינה האבסולוטיסטית ובגזירות הגרמניזציה הקיצונית.

הקהילות נתקפחו כל הסמכות של מוסדות אוטונומיים וצומצמו לתפקיד עדות דתיות בצירוף פעולות צדקה. מאחר שהיהודים נעשו כפופים לבתי-משפט המלוכה, בוטלו כל בתי-הדין המיוחדים ליהודים שבקהילות. מספר הקהילות נקבע ל-143, מהן שתיים בבוקובינה, שבתקופה ההיא לא היתה אלא אחד מ-19 המחוזות בגאליציה. אחר שנת 1809, כאשר מחוז זאמושץ' נספח לדוכסות וארשה, נשארו בגאליציה ובקובינה 133 קהילות. בראש כל קהילה הועמדו 3 ראשי קהילה, פרט לקהילות לבוב וברוד, שמספר ראשיהן נקבע ל-7 בכל אחת. משרת הרבנים הותרה רק בערי המחוזות, ושאר הקהילות היו חייבות להסתפק במורה (Religionsweiser) או בחזן (Schulsinger) בלבד. גם ראשי הקהילה וגם הרבנים היו נבחרים לשלוש שנים, וזכות הבחירה היתה לאלה אנשי הקהילה בלבד (את הרבנים היו בוחרים כל יהודי המחוז) שהיו בעלי בתים משל עצמם. לראשי הקהילה לא היו רשאים להיבחר כעבור 6 שנים אלא יודעי השפה הגרמנית. הרבנים היו חייבים, בדומה לכמרים הנוצרים, מלבד תפקידם של השגחה בענייני הדת, לנהל את פנקסי הלידות, הנישואין והמיתה בשפה הגרמנית דוקא. כל אנשי הקהילה היו חייבים לשאת בהוצאותיה, ולצורך זה היו נחלקים לשלוש דרגות של אמידות. ראשי הקהילה היו רשאים לקבל שכר בעד שירותם.

גם קהילות אלו, המצומצמות לענייני דת וצדקה בלבד, עלו במחשבת הקיסר תחילה ככלי שרת בידי הממשלה; למשרות ראשי הקהל והרבנים היו נבחרים אנשים במספר כפול, ומהם היו שלטונות המחוז ממנים את הרצויים להם. הקהילות הוסיפו לשמש כמנגנון עזר לממשלה בגביית המסים. בסתירה גלויה לעקרון ביטול כל התפקידים המנהלתיים של הקהילה פקד הקיסר עוד בשנת 1785 (הפקודה הזאת לא נזכרה בפאטנט וגם לא בטלה), שהקהילות חייבות כמקודם לגבות מן היהודים את מסי המלוכה.

את עיקר התפקיד של גרמניזציה יעד הקיסר יוזף השני לבית-הספר הגרמני שבביל הנוער היהודי. שלא כבביהם ומוראביה, לא נתן הקיסר ליהודי גאליציה את הברירה לשלוח את בניהם לבתי-ספר הנוצרים — אם כי הביקור בהם הותר לילדים יהודים כבר בשנה האחרונה למולכה של מריה טריזיה — אלא הטיל חובה על כל קהילה וקהילה לייסד בית-ספר גרמני משל עצמה. ליתר תוקף החוק על חובת הלימוד בבתי-הספר, נאסר בעונש מאסר להורים ולמלמדים, ללמד תלמוד את מי שלא גמר את חוק הלימודים בבית-הספר. גם רשות הנישואין לא ניתנה אלא למי שהביא תעודת ביקור בבית-הספר. בנייני בתי-הספר והוצאות קיומם וכן שכר דירה של המורים היו מוטלים על הקהילה, ואלו משכורת המורים ניתנה מחמישית מס הסובלנות היהודי (תזהוב החמישי מחמישה פלורנינים למשפחה). לצורך בתי-הספר, וביחוד למלבושים בשביל התלמידים העניים, נועד

בשנת 1826) להיראות ברחוב, ואפילו להסתכל דרך החלון בכיסוי ראש „למורת רוחם של הנוצרים“ בעת תהלוכת חגא או כאשר הכומר עובר עם לחם הקודש ושמן משחת קודש לגוסס. גם לא בִּוְשָׁה מלכות הרשעה באיכתה ליהודים וברדיפת בצעה להתזיר לתוקפה את גזירת מכס הנפש היהודי, שזכרו נשתכח והזכר כמעט בכל אירופה. מתחילה, בשנת 1811, נומקה גזירה זו כעין מידה כנגד מידה לגבי מלכות סכסוניה, שהיתה גובה מכס כזה מיהודי מלכות אוסטריה העוברים את גבול הדוכסות וארשה. אולם, הדוכסות וארשה לא התקיימה אלא כשלוש שנים לאחר מכן, ואלו מכס הנפש היהודי בגאליציה נגבה עוד עשרות שנים. כל יהודי מפולין העובר את גבול גאליציה לשם מסחר, פרט למסחר־מעבר, היה חייב בתשלום מכס לוייה (Gelitzoll) מנפשו בסכום בערך 5 גולדן, מלבד התשלום בהנחה לאשתו ולבניו. יהודים ארתי־פרחי (בעטטעלי־ודען) הבאים מעבר לגבול היו משולחים בחזרה בלי כל שהייה.

משטר ריאקציה זה לא נהג ביהודים אפילו אותה מידה ועומה של יושר מדיני שעמד ליהודים במשטר האבסולוטיסטי־הפיאודאלי שבמאה ה־17. הרי המשטר הקודם תלה את כל הפליותיו כלפי היהודים באמתלא, שהם זרים למדינה ואינם נסבלים בתוכה אלא בחסדה ולכן אינם חייבים גם בחובת ההגנה על המולדת המוטלת על כל הנתינים. לא כך הריאקציה האוסטרית החדשה, שנועזה על אף כל הגזירות הקשות להטיל על היהודים חובת עבודת הצבא, ואפילו להכבידה עליהם יתר על כל אורחי המדינה. בשנת 1793 הועלה בגאליציה ובכל אוסטריה תשלום הפדיון בעד עבודת הצבא ליהודים לשיעור דמי שכירת שני טירונים נוצרים בעד כל יהודי מחויב הגיוס. בשנת 1804 נתחייבו היהודים לעבוד בצבא חובת גברא, וקיפחו את הזכות להעמיד ממלאי־מקום שניתנה לכל שאר התושבים. כבר בשנת 1803 נערך מספר היהודים בצבא אוסטריה ב־15,000 איש, ולפי שיעורם בתוך יהדות האימפריה היוו יהודי גאליציה כמחצית המספר ההוא. כך נאנסו היהודים להקריב את דמם בכל שדות המערכה של אירופה, בעד מלכות הזדון העומדת בראש כל קואליציה נגד נאפוליאון.

יתר על כל ההפליות וההגבלות כִּבְד על המוני היהודים בגאליציה עול המסים המיוחדים, הקשה והולך ככל שהתגברה הריאקציה. לא די היה לממשלה במס־עקיפין אחד (במקום מס בשלוח יד והרכוש), מס הבשר הכשר; בשנת 1797 הוחלף גם מס הסובלנות היהודי (מס החסות) במס־עקיפין, והוא מס גרות מצוה. מלבד שלמדינה היה מס־עקיפין זה, בדומה למס הבשר הכשר, יותר נוח לגבייה ממס ישיר, היה בו משום העלאה גדולה של סכום מס היהודים הכולל. כל ראש משפחה יהודית, ואפילו זוגות צעירים ואלמנות הסמוכים על שולחן הוריהם או ילדיהם, היו חייבים במס מינימום של שני גרות שבת ויום־טוב בסכום 2 צ"ל (קרייצר) מכל גר. מס גבוה מזה הוטל על גר „יאָרצייט“ (לזכרון יום מיתה), ונרות הנוכה חויבו בחצי צ"ל מכל גר; גר יום כיפור, בין שהודלק בבית, בין בבית הכנסת, חויב במס 10 צ"ל וגר חתונה בגולדן שלם. על הדלקת גר מצוה בלי סילוק התשלום למפרע הוטל קנס גבוה (גולדן אחד מכל גר שבת) ומי שלא השיגה ידו לשלם את הקנס נענש בעבודות ציבוריות ואחר־כך גם במאסר. גם המס הזה הועלה במשך עשור שנים עד לכפליים ויותר, ובאותו שיעור הועלה גם מס הבשר הכשר. בתור פיצוי לאוצר המלוכה בעד הגרעונות השנתיים בסכום הכולל של

שני מסי העקיפין שנקבע בתקציב, היו הקהילות חייבות ב"מס מילואים", שהוטל על-ידי הנהלת הקהילה על כל ראשי המשפחות לפי ששה סוגים של אמידות. כל זה לא פיטר את היהודים מתשלום ארנונה בתקופת המלחמה, שנגבה מהם בסכום שוה לכל אחד (7 וחצי גולדן בשנת 1806 למשפחה) ולא בשיעור הרכוש, הנהוג לגבי שאר התושבים. לא שוחררו היהודים גם ממס ההכנסה, שנגבה החל משנת 1813 על-ידי העלאה חדשה של מס הנרות. עד כמה כבד והולך עומס המסים הרובץ על האוכלוסייה היהודית יוכיחו המספרים דלקמן: בימי מריה טריניזיה ועוד בימי יווף עד שנת 1784, בטרם נגזר מס הבשר הכשר, נצטרפו כל המסים של יהודי גאליציה לסכום 350,000 גולדן לשנה. בשנת 1798 הכניס לאוצר מס בשר הכשר בלבד כמעט אותו הסכום (302,000). בשנת 1811 הצטרף מס הבשר הכשר ומס הנרות לסכום כולל של מיליון וחצי גולדן. בעת שבשנת 1784 היה סכום המס של משפחה יהודית אחת בגאליציה בממוצע 8 גולדן, עלה עד לשנת 1810 ל-38 גולדן, או כמעט חמישה מונים.

צורת המסים עצמה גרמה, שעולם דיכא ראשית כל את ההמונים הדלים והעניים. על-ידי תוספת המס הועלה מחיר הבשר הכשר לכפל מחיר בשר טריפה* והעניים נאנסו להדיר עצמם מן "המותרות" האלו אפילו לשבת. במס הנרות חייבים היו אפילו העניים שבעניים, שהיו יוצאים בערב שבת לקבץ גדבה להוצאה זו, אלה שלא השיגה ידם לקנות בשר, מכל שכן שלא יכלו לעמוד בתשלום מס הנרות, שהרי המס מנר אחד בסכום 5 קרייצר, ובמשך כמה שנים אפילו 7 קרייצר, הגיע למחיר ליטרא של בשר (בלי מס הכשרות). בשנת 1800 הואילה הממשלה לעשות חסד עם העניים, והעניקה למשלמי מס מן ארבע גרות ומעלה כרטיסי פיטורים ממס הנרות ברשות להלקם בין האביונים. בשנת 1806 ראתה הממשלה צורך להוריד את שער מס הנרות ל-11,600 משפחות מ-7 ל-3 קרייצר לנר. אולם דילדול המוני היהודים גדל בממדים כאלה, שבשנת 1817 ניתנה הנחה מן המס כולו ל-4000 משפחות נוספות.

שיטת הניצול האכזרי של האוכלוסייה היהודית על-ידי מסי עקיפין הכניסה גם הפקרות ושחיתות בחיי הקהילות בגאליציה שלא היה כמוהן אפילו בהקופת הפיאודאליזם המסתאב. בדומה למס הבשר הכשר נמסרה גם גביית מס הנרות בידי חוכרים יהודים, שהיו לפעמים משתפים בעסק גם נוצרים. עצם היוזמה להנהיג את מס הנרות יצאה מאת יהודי, שלמה קופלר, חוכר מס המשקאות בעירו סטניסלאב, שקיבל בשכר זה בעצמו עם שותפים את חכירת המס ההוא לכל גאליציה. הממשלה הסכימה להצעתו, אחר ששאלה את פי הירץ הומברג, מארגן בתי-הספר היהודיים והגרמנים בגאליציה ומשגיחם מטעם הממשלה; המתבולל הנמבזה הזה חיוה את דעתו, כי אין במס הנרות משום פגיעה בדת היהודית, ובעד חוות-דעת זו, כפי שהוכח אחר-כך במשפט, קיבל מאת קופלר הבטחה של שני אחוזים מריות החכירה. טיפוסים מיסודו של קופלר, תקיפים, מליים ברבית, מועלים בכספי ציבור, מוסרים וגנבים, היו כל חוכרי מס הנרות ולרוב גם חוכרי מס הבשר הכשר,

* בשנת 1832 היה מחיר הבשר הכשר בעיר לבוב 19 קרייצר חליטרא, ואלו בשר הטריפה לא עלה אלא 7 וחצי; בערי השדה היה מחיר הבשר הכשר 12—15½ קרייצר, לעומת 5⅔ עד 7 מחיר בשר טריפה.

ותתחזקו, סוכניהם, וגוביהם, והם שמצצו את חלבם ודמם של יהודי גאליציה למען מלא את כיסם ואת אוצר המלוכה. יש שהחזורים הראשיים היו מקבלים את שתי החכירות, של מס הנרות ומס הבשר הכשר גם יחד. ה"פלייש־פאכטער" (חוכרי מס־הבשר) ובייחוד ה"ליכט־פאכטער" (חוכרי מס הנרות) היו במשך עשרות שנים לשם־דבר של עושק ואכזריות בפי העם היהודי בגאליציה. ה"ליכט־פאכטער" לא היו נרתעים מלעבוט את שמלת־לעזרם של העניים בעד מס הנרות ולכבות נרות שבת, שלא סולק בעדמ המס. כל כך שנואים היו הבריות האלו על העם, שבשנת 1808 ביקשו חוכרי מס הנרות בלבוב להתיר להם לגור בטבור העיר, מכיון שברובע היהודי נשקפת סכנה לחייהם.

החוכרים האלה, ובייחוד חוכרי מס הנרות, נעשו בתקופה ההיא בתוקף תפקידם השליטים בקהילות היהודים בגאליציה והממשלה היא שסמכה את ידיה עליהם בפקודותיה על משטר הקהילה. בידי החוכרים מסרה הממשלה את הרשות לחלק את מכסת ההנחות במס הנרות ובכוח זה הטילו הם את אימתם על ההמונים המדוכאים. שיטת הבחירות בקהילות, שהונהגה על־ידי יוזף השני, הוחלפה בפקודת הממשלה משנת 1800 בשיטה חדשה המיוסדת על תשלום מס הנרות: זכות הבחירה לא ניתנה אלא למשלמי מס 3 נרות שבת בקהילות הקטנות, 4 נרות בקהילות הבינוניות, 7 נרות בקהילות הגדולות. הזכות להיבחר למשרות בקהילה היתה מותנית במס נר נוסף לזה שנקבע בשביל הבוחרים, וראשי הקהל ורבנים היו חייבים במס נרות עוד יותר גבוה: מס 5 נרות שבת בקהילות הקטנות, 8 בבינוניות ו־10 בקהילות הגדולות. כתוצאה מזה הובטחו מראש ומתחילה משרות הקהילה לאילי כסף בלבד, ואפילו מקרבם לא נבחרו למעשה אלא אלה שהיו בעצה אחת עם התובעים: בקהילות לא היו רשאים להשתתף אלא מתי מספר (בקהילה גדולה כגון קראקא לא היה מספר הבוחרים אלא 28-38) וחוכרי מס הנרות היו גם לפי החוק המפקחים על הבחירות. בכמה קהילות, ובייחוד בקהילות הגדולות, כגון לבוב וקראקא, היו החוכרים עצמם תופסים את משרות ראשי הקהל בידיהם. בקראקא היה חוכר מס הנרות, שחזר גם את מס המשקאות, ראש החסידים בעיר, ברל לוקסבורג, מקבל אישור השלטונות למשרת ראש הקהל, כל פעם שהציע את עצמו לקהילה כמזעמד, גם כשנבחר על־ידי בוחר אחד בלבד. כל תלונות אנשי הקהילות לשלטונות על תקיפות החוכרים בבחירות ומעשי התעוועים בהנהלת ענייני הקהילה היו ללא הועיל.

גם בלעדי השתתפותם בהנהלת הקהילות ניתן לחוכרים ייפוי־כוח החוק לרדות באוכלוסייה היהודית. משנת 1800 נדרשה כאחד התנאים להיתר הנישואין תעודה מאת חוכר מס הנרות. לפי הפאטנט משנת 1810 לא היה יהודי רשאי להעתיק את מקום מגוריו בגאליציה בלי רשיון משרד המחוז, שניתן עליו הסכם חוכר מס הנרות, וכלי צירוף חשבון מאת החוכר על המס ששולם, "כדי שהחוכר במחוז, שאליו מעתיקה המשפחה את דירתה, ידע מאיזה יום הוא צריך לתבוע את המס". כדי למנוע כל השתמטות מתשלום מס הבשר הכשר והנרות ניתנה הרשות (בשנת 1800) לחוכרים וגם לגוביהם בכל קהילה לאסוף פעם בשנה ואחר־כך (משנת 1806) גם פעמיים בשנה בבית הכנסת את החשודים בעבירות אלו ולגבות מהם "שבועת נקיים אנהנו" שלא מעלו במסים. החשודים היו חייבים להישבע כשהם לבושים בטלית ו"קיטל" במעמד רב המחוז וקומיסאר המחוז. לשם הבטחת הכנסת המסים ללא כל גרעון לא היססה הממשלה להחזיר לקהילות גם את

סמכות הטלת החרם, שבוטלה עליידי יוזה השני. על רב המחוז הוטל להכריז חרם כולל בבית הכנסת, במעמד נציגי השלטונות, כל רבע שנה על עוברי החוק על מס הבשר הכשר, ומדי חצי שנה על עוברי עבירה במס הנרות. בתקופת „הברית הקדושה“ כלל החרם גם את העבריינים המדיניים, אוהדי התנועה המהפכנית של הקרבונאריים... בפקודת הממשלה היה חרם בנוסח זה גם תלוי על הלוח השחור בכל בתי הכנסת כל ימי השנה.

אף-על-פי שהפאטנט של יוזה השני נשאר להלכה בתוקפו, הורחבה סמכות הנהלת הקהילה והקיפה גם ענייני המנהלה, גם גביית המסים. אספקת המגויסים היהודים לצבא היתה מסורה עד שנת 1806 בידי הנהלת הקהילות, וגם אחר-כך, כשסמכות זו עברה לשלטונות המקום, שותפו בתפקיד זה גם ראשי הקהילה. סוחרים בעלי זכויות מסחר רשמיות, ראשי אומניות וכן חוכרי המס, פקידיהם וגובייהם היו פטורים מעבודת הצבא על פי החוק. ממילא הוקל על ראשי הקהילה הנוהג למסור לצבא רק את בני העניים בלבד. חלוקת כל מסי המלוכה הישירים, כגון מס המילואים וארזונה, נעשתה עליידי הנהלת הקהילה. מקצת קהילות היו גם חוכרות בעצמן את מסי-העקיפין של הבשר הכשר ושל הנרות, בין מרצונן, בין אנוסות עליידי השלטונות, כשלא נמצאו קופצים פרטיים על העסק. כך היתה הנהלת הקהילה וחכירת המסים קשורות זו בנו קשר הדוק, כי במקומות שהחוכרים לא היו ממנים את עצמם או את מקורביהם לראשי קהילה, הפכו ראשי הקהילה לחוכרים. גם התשלומים לצרכי הקהילה היו נגיבים, על כל פנים בקצת קהילות, עליידי מסי עקיפין, כגון בלו על חלב, מאה, דבש וכו', שנמסרו בהכירה. בקראקא לא הצטרפו בשנות 1801—1805 התשלומים הישירים אלא לחמישית או ששית של תקציבי הקהילה, ושאר ההכנסה נבעה מבלו על כמה מוזנות. כאשר ציוו השלטונות על ראשי הקהילה בקראקא להרוס את החומות המבדילות בין „עיר היהודים“ ובין שאר העיר קוזמארק (פרבר קראקא) ולהשתמש באבנים ולבנים של ההריסה לריצוף רחובות היהודים, השתדלו החוכרים לבלול את הצו, בטענה שהפרוץ יקשה עליהם את ההשגחה על יבוא המזונות לרובע היהודי. אמנם גם ראשי הקהילה תמכו בהשתדלות זו בהנמקה של יתר בטחון האוכלוסייה היהודית. אנוכיות מעמדית צרה עד כדי חבלה בטובת הכלל הוכיחו גם הבעלים של הבתים ב„עיר יהודית“ זו. בשנת 1806, כאשר משרד המחוז נתן רשות לסוחרים יהודים לחכור חנויות ברחובות הנוצרים הסמוכים וגם התיר לאחרים לבנות בתים בשטח נוסף בגלל הצפיפות הגדולה ברובע היהודי, הגישו הבעלים של הבתים „בקשת תחנונים“ לכיסא המלכות, לאסור את היציאה מן הגיטו הצפוני, „כי הרי כבר עלה ברצוננו העליון לרפז את היהודים במקום ההוא“.

החזרת הסמכויות העיקריות של הקהילה לשם ריבוי הכנסת אוצר המלוכה, לא הפריעה את הממשלה הריאקציונית מלהמשיך בגזירות הגרמניזציה. בתי-הספר היהודיים גרמניים נתפשו בקרוב למאה ערים ועיירות ומספרם הכולל בארץ הגיע ל-104 ובהם כ-150 מורים. בלבוב וברוד נפתחו גם בתי-ספר לנערות. הממשלה נקטה כל האמצעים כדי להרבות את מספר הילדים המבקרים בבתי-ספר אלה. הגזירה של יוזה השני על לימוד התלמוד בטרם גמר התלמיד את חוק לימודיו בבית-הספר, בוטלה כבר בשנת 1790, והממשלה השלימה עם זה שהתלמידים ילמדו בעת אחת גם ב„חדר“ וגם בבית-הספר. השלטונות דיקדקו גם בסעיף החוק של יוזה השני, המחייב את החתן והכלה

להביא תעודה על גמר לימוד השפה הגרמנית כתנאי לרשיון הנישואין. המועמדים לנישואין נבחנו במשרד המחוז, ומכיון שידעוניהם הוכחו לרוב בלתי מספיקות, היו ההורים חייבים לתתם על כתב ערובה, שהוזג יבקר בבית-הספר במשך שנה אחר החתונה. אולם כל התקנות האלו לא הועילו לחבב את בתי-הספר על ההורים והתלמידים. אוכלוסי היהודים בגאליציה השקועים באדיקות. שהתגברה רב יתר על-ידי התפשטות החסידות, ראו בבתי-הספר הגרמניים בעיקר את הסכנה לדת, אם כי בלא-יודעים חרדו גם לקיום התרבות הלאומית. יותר מתוכנית הלימודים היה מבחר המורים עשוי להשניא את מוסדות החינוך החדשים על היהודים.

המורים האלה שהובאו מבוהימיה וגרמניה, רובם לא היו נופלים מרבם, המשגיח על בתי-הספר היהודיים-הגרמניים הירץ הומברג, גם בתור מתבוללים קיצוניים, מוסרים, נרגנים ולוקחי שוחד, גם בפגיעתם הגסה ברגשות הדתיים של העם. לא בכדי נשתמרה בקרב יהודי גאליציה אגדה על הומברג שהיה יושב לפני בית הכנסת בלבוב, עטור שוטרים וחיללים ואוכל נקניק ^{הזנה בטהרה} בבחינת פסולת האינטליגנציה-למחצה של יהדות בוהימיה וגרמניה לא היו המורים האלה אלא המהדורה היהודית של הפקידים הגרמנים בגאליציה, שגם הם גויסו מן הגרועים שבפקידות פרוכיניציות אוסטריה המזערביות. „מפיצי-השכלה“ אלה השלימו את השורה של נוגשי ומדכאי יהודי גאליציה, הרודים עליהם בשבט ה„קרייז קומיסארים“ (פקידי המחוז) וה„קייזר-קעניגליכע כשר“ פלייש-אויפשלאג אונד ליכטצינד-אויפשלאג פאכטער“ (הזכרי מס הבשר הכשר ומס הדלקת הנרות של הוד מלכותו הקיסר). גם פרחי כהונת התוראה, חניכי הסמינאר בלבוב, שאחר קורס של חודשיים היו מקבלים סמיכה למורים, היו הולכים בעקבות רבותיהם ביחס הבוז לרגשות העם ולמסורתו.

לא היה קץ לתחבולות והמצאות היהודים בגאליציה כדי להשתמט מגזירת „ההשכלה מטעם“ ומהשפעת נושאייה, שנואי נפשם, על הנוער. היו מביאים תעודות רופא על חולשת ילדיהם, תעודות לימוד אצל מורים פרטיים, היו מעלילים על בניהם שהם פרוצים ואינם יכולים להחזיק אותם בבית, ויש שהיו גם מתנצלים בכנות שבגלל עניותם אין בידם לשלוח את הילדים אל בית-הספר. כתשעים אחוז מכל בקשות היהודים לשלטונות המחוזות בתקופה הזאת היו מוסבות על שיחרור הילדים מחובת הביקור בבית-הספר. בשנת 1793, כאשר מצב הדברים הגיע לידיעת הקיסר, ציוה הלה לפרסם בכל בתי-הכנסת מודעה על מורת רוחו. הוחמרו העונשים על ההורים ובעלי-המלאכה המסרבים לשלוח את בניהם ושוליותיהם אל בית-הספר. המלמדים נצטוו לתת למורי בתי-הספר רשימות של כל תלמידיהם ב„חדר“. הנהלת הקהילה בלבוב היתה מזדרזת למלא את הפקודה אפילו על-ידי אמצעי כפייה כגון שילוח חיילים, שעמדו לרשותה לצורך גביית המסים, לאיכסון לבתי ההורים העבריינים. אולם על אף כל זאת לא נמצא בבתי-הספר אלא מיעוט הנערים בגיל הלימוד.

בצו הקיסר מיוני 1806 חוסלו בתי-הספר היהודיים-הגרמניים בגאליציה. הצעד המכריע הזה של המושל כרוך היה במגמת הגברת הריאקציה באימפריה האוסטרית. הקיסר חשש מפני השפעת המורים בהפצת אדישות בענייני הדת, כפי שמוכח ממכתב-החוזר של משטרת החצר שנשלח לגוברנאטורים, כבר אחר המעשה, בנובמבר בשנת

ההיא: בקשר עם הכרוז מפאריס על כינוס הסנהדרין ציוה הקיסר להשגיח בתשומת-לב מיוחדת על „מורי בתי-הספר היהודיים-הגרמניים ועל שוחרי חדשות אחרים, הנוטים לדיאיוס“. גם בלעדי איאמונו במורים, לא ראה הקיסר בעין יפה הפצת ההשכלה בין היהודים בגאליציה אפילו במידה ועומה של בתי-הספר היסודי. רק מתוך נימוק זה מתבאר שאגב חיסול בתי-הספר הקיימים אסר הקיסר במפורש להקים כל בית-ספר יהודי על חשבון הקהילה. נוסף על זה היה קיום בתי-ספר מיוחדים ליהודים סתר את קו המדיניות החדש בחינוך הממלכתי. סמוך לצו על חיסול בתי-ספר אלה, בשנת 1805, כרת הקיסר קונקורדאט (הסכם) עם האפיפיור, שלפיו הוחזרו כל בתי-הספר באימפריה לידי הכוברים הקאטוליים. עד כמה חרד הקיסר הקנאי לטהרת הדת הקאטולית מוכיחים דיקדוקי הסייגים שנגזרו על-ידו בשביל המקרים של ביקור בתי-הספר הנוצריים על-ידי ילדי יהודים: „חייבים להושיב את ילדי היהודים מובדלים על ספסלים מיוחדים, לנתק אותם מכל קשרים עם הילדים הנוצרים, ולהשגיח עליהם השגחה חמורה, לבל תהיה להם כל השפעה על הנוצרים, חבריהם בלימודים“. אכן, דאגתו של המושל האדוק הוכחה מופרזת: יהודי גאליציה העוינים את בתי-הספר הגרמניים המיוחדים להם, מכל שכן שלא היו להוטים אחר החינוך של הכמרים הקאטוליים. בעת שבשנת 1806 נמצאו ב-6 מחוזות בגאליציה קרוב ל-3550 תלמידים בבתי-הספר היהודיים-הגרמניים, לא הגיע גם אחר עשור שנים, בשנת 1817, מספר התלמידים היהודים בבתי-הספר הנוצריים בכל 19 מחוזות גאליציה אלא ל-158. היו גם מחוזות כאלה, כגון מחוז טרנוב וברו'ואן, שבהם לא נמצא אף ילד יהודי אחד בבית-הספר. הנוער היהודי בגאליציה עתיד היה להיעזב עשרות בשנים ללא כל מוסד השכלה כללית.

עקביות ההגיון לא היתה טבועה בשיטת האבסולוטיזם הריאקציוני. גם עם ביטול כל מוסד חינוך כללי ליהודים לא ויתרה הממשלה על תוכניתה לכפות עליהם גרמניזציה בכל אמצעים של אוגס. כמקודם היו הסוחרים היהודים חייבים לנהל את פנקסיהם בשפה גרמנית (או צרפתית, איטלקית, במקומה), וכן נדרשה מראשי הקהילה והרבנים ידיעת השפה הגרמנית כתנאי לאישור על-ידי השלטונות. במקום נהגו ליימדים בבית-ספר גרמני נגזר בשנת 1810 כתנאי רשיון לנישואין ידיעת הקאטכיזם של המוסר והדת היהודית בשפה גרמנית. כספר חובה בלימוד זה נקבע חיבורו הגרמני של הירץ הומברג בשם „בני ציון“. ידעה גם ידעה הממשלה, שהומברג „איננו חביב על האומה של“ בגלל „מעשיו הבלתי מוסריים והמתנגדים תכלית ניגוד ליושר“, ולכן החליטה לפרסם את הספר בעילום שם המחבר. הספר עצמו הפיק רצון הממשלה בגלל עקירתו מתורת הדת היהודית את כל „התקוות המופרזות וההזיות“ (רמז לרעיון הגאולה המשיחית) ובגלל העמידו את הדת על ההשתעבדות למלכות. מצד אחד נתן את הסכמתו על הקאטכיזם הזה רב המדינה של מוראביה ברדכי בנעט, כפי שנראה, מתוך אוגס, ומאידך לא מצא בו גם הארכי-הגמון הראשון במלכות שום דופי, פרט להערה, שנתקבלה גם על דעת הומברג. המועמדים לנישואין בגאליציה ובכל אוסטריה היו חייבים לקנות טופס הספר ללמוד ממנו דת ואחר כך נבחנו מתוכנו במשרד המחוז במעמד נציג העירייה או השררה (בעל העירייה) ורב הקהילה. גזירת הבחינות הטראגי-קומיות האלו היתה אחד הגורמים להתפשטות המנתה של „חופה חשאית“ בין יהודי גאליציה.

בדם ודמעות גרשמה פרשת ההיסטוריה של היהודים בגאליציה הנאנחים בעול השיעבוד של ה"קרינו קומיסארים", ה"פלייש-פאכטער" — וה"ליכט-פאכטער", הנחנקים באוירה הדחוסה, שסמלה התגלם בקיסר פראנץ שונא ישראל הקנאי ובעבדו השפל הירץ הומברג. דילדול ההמונים היהודים העשוקים הלך והעמיק ורק מעטים מהם מצאו רווחה בהגירה לבוקובינה ולהונגאריה הסמוכות לגאליציה. אולם כל הגזירות הקשות לא עצרו בעד גידול חשיבות תפקידם הכלכלי של יהודי גאליציה, המהוים כמקודם את רוב המניין והבניין של המעמד העירוני בארץ. עוד בשנת 1826 לא נימנו בגאליציה אלא 6.619 ראשי משפחה עירוניים גוצרים, שעה שמספר ראשי משפחות היהודים החייבים במס המסחר והתעשייה הגיע ל-22,237. אפילו בין הסוחרים הגדולים בלבד, חברי איגודי המסחר, היה שיעורם של היהודים למעלה מן 81 אחוז. בין בעלי-המלאכה הצטרפו היהודים למחצית המספר הכולל. גם השלטונות הריאקציוניים נאלצו להתחשב במצב הזה, בדורשם לדחות את הירידים שחלו בימי הגים יהודים, או בקובעם שאחד משני האססורים בבית-המשפט למסחר שטרות בלבוב ובברוד צריך שיתמנה יהודי.

דוקא בתקופת ריאקציה זו נתבטלה למעשה, אם כי לא להלכה, הגזירה על המזונגים והחוכרים היהודים. עם התחדשות קרנם של האצילים הותרה הרצועה גם בביצוע החוקים על הטבת מצבם של האיכרים, גם בביצוע הגזירה שהיתה צריכה לשמש כביכול תריס בפני הפצת השיכרות. השלטונות הסומכים את ידיהם על השתררותם הבלתי-מוגבלת של בעלי-האחוזה באיכריהם, מכל שכן שלא העיזו לבצע, ולא יהא אלא למראית עין, את הגזירה הפוגעת בכיסם של הללו. שלא כחבל פולין שבשלטון פרוסיה, או מלכות פולין, ותחום המושב ברוסיה, היתה גאליציה דוקא היחידה מכל ארצות פולין לשעבר, שהחכירה והמזונגות נשארו בה מקור הפרנסה העיקרי של יהודי הכפר הרבים וגם של חלק גדול בקרב האוכלוסייה היהודית בערים ועיירות. בקפאון הפיאודאלי, בו שקעה גאליציה עד ראשית המאה העשרים למרות קידום הקאפיטאליזם המסחרי, לא נפגמו אלא במידה מועטה גם התפקידים שהיהודים מילאו באותו המשטר הסוציאלי-הכלכלי, שעסק המשקאות היה אחד מעמודיו.

אותה המציאות הפיאודאלית היא שגברה גם על כל הפאטנטים של המלכות על ביטול האוטונומיה של הקהילות ועל כל הגזירות של גרמניזציה מטעם הרשות. כבימי פולין הפיאודאלית היו יהודי גאליציה גם בתקופת הפיאודאליזם בשלטון האבסולוטיזם האוסטרי כפופים למרותם של ראשי הקהל ולשיפוטם של הרבנים בבתי-הדין. גם בתי-הספר הגרמניים מיסודו של הומברג הוכחו אפיזודה חולפת, שלא השאירה שום שרידים של קיימא בתרבות יהודי גאליציה. רוח בתחום התרבות עמד להם ממקום אחר, ממקור פנימי: המעמד הבורגני היהודי המבצבץ ועולה עם ההתפתחות המסחר גם בתוך הסביבה הפיאודאלית הנחשלת, היה לנושא תנועת ההשכלה, שעתידה היתה לחדש את פני התרבות היהודית בכל אירופה המזרחית כולה.